

УДК 338.45:63.321.924.3

Александрова А.І., к.е.н., доцент[©], Александрова О.В., здобувач *
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКОГО СЕКТОРА ХАРКІВЩИНИ

На основі проведеного аналізу стану фермерських господарств Харківської області визначено роль і значення їх на сучасному етапі, дана оцінка тенденцій розвитку, обґрунтовано перспективи подальшого розвитку фермерських господарств.

Ключові слова: фермерське господарство, тенденції розвитку, оптимальні параметри, оренда землі, перспективи розвитку.

Постановка проблеми. Земельне питання й аграрні проблеми завжди були непростими у світовій практиці економічного розвитку. Нелегкими вони виявились і в нашій державі. Щоб успішно виконувати місію годувальника народу, селянин повинен мати економічну свободу, господарювати відповідно до своїх уподобань, інтересів і можливостей під надійним захистом і при постійній підтримці держави. При цьому визначальною повинна бути реальна власність на землю, засоби виробництва, результати праці та прибутки.

Підвищувати ефективність виробництва можна лише за умови появи якісно нового типу виробника. Саме в результаті трансформаційних процесів у вітчизняній аграрній економіці з'явилася ця нова організаційно-правова форма господарювання, яка нині є визнаною й рівноправною в системі аграрних соціально-економічних та виробничих відносин. Фермерські господарства є однією з ефективних форм господарювання, надійним засобом розв'язання продовольчої проблеми суспільства та в цілому є фактором забезпечення соціально-політичної стабільності країни.

Однак поява фермерських господарств не була належним чином обґрунтована, не розроблено достатньо відповідних механізмів і програм функціонування фермерства. І сьогодні відсутні стратегії його розвитку на майбутнє. Це значною мірою пов'язано з різноманітністю фермерських господарств за типами й розмірами, інтеграційними зв'язками, сформованими виробничими відносинами, особливостями регіональної політики, що породжує неоднозначність підходів до прийняття низки рішень. Через це цілком очевидно, що теперішній успіх ринкових перетворень на селі значною мірою визначатиметься тим, як вдається реалізувати потенціал фермерства [2].

Аналіз останніх досліджень. Впродовж останніх років триває впевнений динамічний розвиток фермерських господарств, активність яких обумовлена розширенням їх землеволодіння.

* Науковий керівник – д.е.н., професор Олійник О.В.

© Александрова А.І., Александрова О.В., 2011

Розвиток загальноприйнятих теоретичних положень та ідей, практичне обґрунтування становлення і діяльності фермерських господарств стосовно умов України знайшли відображення в працях П.Т. Саблука, В.Я.Месель-Веселяка, І.І. Лукінова, В.Юрчишина, О.В. Онищенко, П.І.Гайдуцького, Ю.Є.Губені, В.В. Липчука, А.Я. Амбросова, М.Й. Маліка, П.М. Макаренко, П.С. Березівського, М.Г. Шульського та інших вітчизняних вчених.

Важливим аспектом фермеризації має бути вивчення та вірне використання питання співвідношення селянина, його праці та головних засобів виробництва в сільському господарстві. Цю проблему обговорюють економісти, політики, юристи, соціологи, громадськість різних країн.

Більшість досліджень зосереджена на окремих питаннях економічного зростання фермерства без урахування сучасного етапу трансформаційних змін і регіональних відмінностей у створенні й функціонуванні фермерських господарств. Недостатньо висвітленими залишаються питання розвитку нової та водночас специфічної форми агробізнесу фермерських господарств у напрямі створення конкурентно-ринкового середовища й забезпечення формування середнього класу на селі.

Метою даного дослідження є аналіз розвитку фермерських господарств в аграрному секторі регіону, їх роль і значення на сучасному етапі, оцінка конкурентоспроможності фермерських господарств та подальше їх економічне зростання.

Безперечно, що розвиток фермерства в Україні корелює з проведенням аграрної реформи, оскільки нею й започатковано фермерський уклад, а корективи в здійсненні реформи вносять певні зміни в процес функціонування фермерських господарств [2].

Виклад основного матеріалу. Метою перетворень в аграрному секторі України є підвищення ефективності аграрного виробництва, зміцнення економіки села, поліпшення соціальних умов життя сільських трудівників.

Процес становлення фермерських господарств є тривалим і складним, тісно пов'язаний з розвитком відносин на селі. Тому й аналізувати його слід не тільки з економічних позицій, а й з урахуванням соціально-економічних і психологічних наслідків. На початку 2010 року в Харківській області налічувалося 1226 фермерських господарств. Спостерігається тенденція до незначного зменшення їх кількості. Порівняно з 2008 роком кількість господарств зменшилась на 17, а з 2003 роком на 106. Коефіцієнт ліквідності на 100 новостворених господарств склад 344,4. Серед районів області найвищий коефіцієнт ліквідності мають Великобурлуцький, Куп'янський та Шевченківський райони [5].

За даними вибіркового обстеження, у фермерських господарствах регіону було зайнято 4,4 тис. працівників, із них 1,3 тис. – жінки, 1,5 тис. осіб – члени фермерських господарств, 3,0 тис. осіб – наймані працівники, які працювали у фермерських господарствах за трудовою угодою.

Земельний розмір фермерського господарства є важливим показником його діяльності. З одного боку, він виступає як вагомий фактор ефективності ведення господарства, а з іншого – є результатом його діяльності.

Впродовж 20 років, тобто з моменту заснування фермерства, в регіоні збереглася тенденція до концентрації земель у цьому секторі господарювання. Так, у 90-х роках в середньому на 1 господарство припадало по 31,2 – 44,2 га сільськогосподарських угідь. Унаслідок аграрної реформи землекористування фермерів відчутно розширилися за рахунок орендних земель, не зважаючи на зменшення кількості господарств площа сільськогосподарських угідь склала 222 тис. га, а в середньому припадає на 1 фермерське господарство 178,6–171,3 га, що в 4-5 разів перевищує показник 1999 р.

Основним виробничим напрямком більшості фермерських господарств є виробництво продукції рослинництва (зерна, сояшнику та цукрових буряків), що зумовлюється, передусім, одержанням більших доходів від реалізації порівняно з продукцією тваринництва. Зниження валового виробництва продукції рослинництва в 2010 р. було зумовлено змінами в структурі посівних площ у поєднанні з зниженням урожайності.

У 2009 році фермерами області вирощено 277,5 тис. зернових та зернобобових (11% від загальної кількості валового збору), 77,6 тис. сояшнику (12,5%) та 69,9 тис. т цукрових буряків (фабричних) (14,5%), 0,5 тис. т картоплі та 3,2 тис. т овочів (0,1% та 0,7% відповідно). Порівняно з попереднім роком валовий збір зернових зменшився на 39%, цукрових буряків – на 30%, овочів – на 41,8%, сояшнику – на 5,6% і урожайність виявилась дещо меншою проти попереднього року. Питома вага валового збору зернових та зернобобових культур Харківського регіону в загальнодержавному виробництві фермерських господарств склала 5%, сояшнику на зерно – 6,8%, цукрових буряків (фабричних) – 15,4%.

Виробництво продукції тваринництва є дуже трудомістким, тому нею займаються фермерські господарства лише 13 районів області. Реалізації худоби та птиці всіх видів Харківського регіону в загальнодержавному виробництві склала 0,9%, виробництво молока – 6,3%.

Щоб здійснювати процес виробництва на належному рівні господарство повинно мати чималі фінансові кошти та оснащений тракторний парк, який відповідав би сучасним технологіям аграрного виробництва.

Протягом всього часу питання оснащення фермерських господарств сільськогосподарською технікою стояло особливо гостро і на сьогодні залишається однією з основних проблем. Слабка власна матеріально-технічна база, і, отже, необхідність використання в роботі орендованої техніки, приводять до порушення оптимальних термінів в процесі виробництва сільськогосподарської продукції і негативно впливають на кінцевий результат. Через фінансову неспроможність для більшості фермерів залишається практично недосяжною можливість оновити машинно-тракторний парк, підвищити його потужність, надійність і якість. Так, на початок 2010 р. у фермерських господарствах налічувалось основної техніки: тракторів 1660 шт., що становить

19,2% всієї кількості в сільському господарстві; зернозбиральних комбайнів 457 одиниць (16,5%); бурякозбиральних машин 126 (12,2%); сівалок 949 (16,8%).

Питання вкладення у розвиток фермерських господарств капітальних інвестицій стоїть дуже гостро. В звітному році вони склали 14,1 млн. грн., що в 2,5 раза менше ніж попереднього року. Найбільшу питому вагу - 89,6% займають інвестиції на придбання машин та обладнання, включаючи сільськогосподарську техніку взятую у фінансовий лізинг.

Виробництво сільськогосподарської продукції - це не останній етап діяльності фермерських господарств. Вигідна реалізація виробленої продукції є важливою складовою для успішного господарювання фермерів. За даними обстеження на 1 січня 2010 р. фермерами реалізовано 304,7 тис. т зернових і зернобобових культур; 78,6 т соняшнику; 45,2 т цукрових буряків; 0,4 тис. т картоплі; 1,9 т овочів; із продукції тваринництва 0,9 худоби і птиці та 6,4 т молока і молочної продукції. Порівняно з попереднім роком їх обсяг зменшився майже в 2 рази.

Вирішальним критерієм оцінки ефективності фермерських господарств є рентабельність. Рівень рентабельності фермерських господарств області склав 20,9%, що нижче від попереднього року на 2,1%. Найбільш рентабельними в регіоні були фермерські господарства у Валківському, Зачепилівському та Двуречанському районах (99,9-54,2%).

Фермера насамперед цікавить дохід, який залишається у нього до розподілу та визначається передусім різницею між загальним доходом (виручкою) від реалізації продукції й витратами на її виробництво. Дохідність при цьому характеризується сумою прибутку [3]. За останній рік у господарствах фермерів дохід від реалізації продукції збільшився на 19,1% і склав 435,6 млн. грн., у тому числі від продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва 403,5 млн. грн., та від надання послуг сільськогосподарського характеру 14,8 млн. грн. При цьому собівартість продукції збільшилась на 21%, а чистий прибуток за рік склав 78,3 млн. грн.

В результаті придбаної техніки та споруд для зберігання урожаю і за рахунок оцінки землі дещо збільшилась вартість основних засобів, що знаходяться у власності фермерських господарств, вона склала 389,9 млн. грн. За 2009 рік фермерські господарства регіону отримали коштів за рахунок бюджетних дотацій всього на суму 2,4 млн. грн., з них 18,5% - для підтримки виробництва продукції рослинництва, 27,5 – для розвитку тваринництва, решта – за іншими видами державної підтримки.

Однак при входженні на новий ринок, появі нових конкурентів, прийнятті рішень про розміри виробництва, модернізацію обладнання або оновлення асортименту продукції, що виробляється, необхідна також оцінка стану діяльності фермерських господарств. Сьогодні, в умовах глобалізації, фермерські господарства повинні особливу увагу приділяти обґрунтуванню стратегії посилення своїх конкурентних позицій [1,2].

У світі чітко сформулювалась тенденція до укрупнення фермерських господарств за рахунок ліквідації та банкрутства дрібних ферм. Але в нашій

країні будь-який перерозподіл земель шляхом установаження оптимальних або конкурентоспроможних розмірів фермерських господарств негативно сприймається більшою частиною селянства.

На сучасному етапі розвитку фермерства головним засобом розподілу земель і оптимізації розмірів землекористування виступають орендні відносини. Але на шляху їх розвитку виникає ціла низка проблем, які фермери можуть вирішити лише при підтримці відповідних державних органів [4]. Спрощуючи процес розширення земельних ділянок, орендні відносини забезпечують умови для гнучкого регулювання розмірів землекористування, організаційної структури, підйому та ефективного розвитку виробництва. Тому не дивно, що більше чверті сільськогосподарських угідь є власністю фермерів, а решта – орендовані. Таким чином, фермери прагнуть довести розмір власного господарства до оптимального [6].

Висновки. На сьогоднішній день сільське господарство України знаходиться в дуже складному економічному стані. Для виходу з кризового стану необхідно своєчасне прийняття ряду організаційно-економічних і законодавчих заходів, дієвість яких передусім залежить від економічної оцінки реального стану сільського господарства як в цілому, так і в окремих агроформуваннях. Створити дієву і в той же час гнучку та динамічну нормативно-правову бази, прозорий контроль з боку держави щодо здійснення ринку землі.

Для забезпечення пріоритетного розвитку фермерських господарств держава має збільшувати обсяги фінансової підтримки в такій формі, яка не суперечитиме вимогам СОТ. Насамперед забезпечити здешевлення кредитів для формування їх матеріально-технічної бази, тому що загальний технологічний рівень виробництва в фермерських господарствах не дає їм можливості успішно конкурувати з іноземними товаровиробниками.

Література

1. Горьовий В.П. Фермерство України: теорія, методологія, практика. Монографія / В.П. Горьовий. - Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. – 540 с.
2. Липчук В.В. Оцінка розвитку фермерства в регіонах України./ В.В. Липчук, Л.Б. Гнатишин // Економіка АПК. – 2010. - №12. – С. 47-50.
3. Мармуль Л.О. Підвищення дохідності фермерських господарств. / За ред. П.Т. Саблука / Л.О. Мармуль // Матеріали Х річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2008. – 603 с.
4. Мельник Ю.Л. Перспективи розвитку фермерства в Україні. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України ХХІ століття / Ю.Л. Мельник, П.М. Макаренко. – ІАЕ УААН. – К., 2001. – С. 428-432.
5. Фермерські господарства Харківської області: статистичний щорічник. – Харків, 2009.
6. Шульський М.Г. Фермерство: проблеми становлення і розвитку / М.Г. Шульський. - Львів. – 2004. – 392 с.

Summary

Aleksandrova A., Aleksandrova O.

Kharkov National Agrarian University named V. Dokuchaev

**MODERN STATE AND PROSPECTS of DEVELOPMENT of FARMER
SECTOR of KHARKIVSCHINI**

On the basis of the conducted analysis of the state of farms of the Kharkiv area certainly role and value of them on the modern stage, this estimation of progress trends, grounded prospects of subsequent development of farms.

Key words: *farm, progress trends, optimum parameters, lease of earth, prospect of development.*

Стаття надійшла до редакції 12.04.2011 р.